

Förslag på införande av

Handlingsplan för Särskilt begåvade elever

Den senaste tiden har särskilt begåvade barns (ofta problematiska) situation i skolan förts fram på flera håll i media, inte minst efter att Skolinspektionen i november 2022 publicerade sin rapport "Stimulerande undervisning för elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling". Särskild begåvning är dock inget nytt. I Sverige myntades begreppet "särbegåvad" 1997 av professor Roland S. Persson för att beskriva personer med mycket hög kognitiv förmåga - personer som har extra lätt för att lära, minnas och nyttja sina kunskaper i komplexa sammanhang, men i litteraturen har hög begåvning diskuterats länge. I sitt stödmaterial om särskilt begåvade elever räknar Skolverket med att 5% av eleverna är särskilt begåvade, vilket innebär i genomsnitt 1-2 elever i varje klass.

2010 ändrades skollagen till att även innefatta att "Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling." *Lag (2010:800, reviderad till 2022:146)*, och 2015 släppte Skolverket det omfattande stöd materialet om särskilt begåvade elever. Trots detta vittnar många föräldrar i de föräldranätverk som finns om en fortsatt stor okunskap i skolvärlden om särskild begåvning och därmed liten möjlighet för dessa elever att finna stimulans i skolarbetet och på sikt nå sin fulla potential.

Detta bekräftas av den kvalitetsgranskning av 29 grundskolor med fokus på elever i årskurs 4 som Skolinspektionen genomförde under 2022 där resultatet visade att 24 av de 29 skolorna behöver utveckla sin undervisning för att elever som nått långt fram i sin kunskapsutveckling ska behålla sitt intresse för skolarbete och ges möjlighet att nå längre utifrån sina förutsättningar.

För den enskilde kan den understimulans och uttråkning som dessa elever ofta känner medföra stora negativa följder. En understimulerad elev riskerar att bli störande i klassrummet, men bristande stimulans kan också leda till passivitet och inåtvändhet. Tyvärr är det heller inte ovanligt att särskilt begåvade elever som inte stimuleras i skolan drabbas av psykisk ohälsa och/eller blir hemmasittare. "I granskningen har vi mött både lärare och elevhälsoteam som berättar att de har elever som sannolikt skulle kunna prestera på hög nivå om de fick rätt stimulans och utmaningar, men nu utreds eleverna istället för att de inte presterar i skolarbetet, vilket är bekymmersamt", säger Ulrika Rosengren, utredare på Skolinspektionen. Att främja elevernas lust att lära redan i de tidigare årskurserna kan bespara dessa elever mycket lidande.

Lärare och elevhälsoteam är idag ofta fokuserade på de elever som riskerar att inte nå målen och är därför ovana vid att identifiera, prata om och anpassa undervisningen till de elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling. Även om enskilda lärare lyckas väl i sitt arbete att stimulera och utmana dessa elever så är ofta stödet från skolans övergripande organisation lågt. Detta innebär en stor risk för att eleverna utelämnas till enskilda lärares kompetens och engagemang.

En bättre anpassning av undervisningsnivån skulle gynna många fler elever än de som Skolverket räknar som särskilt begåvade. 2016 svarade 42 000 niondeklassare på en enkät från Skolinspektionen som visade att en tredjedel av eleverna tycker att de får för lite utmaningar i skolan, på en del skolor så mycket som två tredjedelar.

Östersunds kommun behöver ta fram en handlingsplan för särskilt begåvade elever därför att:

- Skolans organisation behöver utveckla arbetet med att stödja lärarna i att tillhandahålla en undervisning som både stimulerar och utmanar de elever som har lätt för att lära till att nå ännu längre i sitt kunnande, något alla elever har rätt till enligt skollagen.
- Samsyn och samarbete inom skolan behöver utvecklas när det gäller elever som har lätt för att lära. Skolornas elevhälsoteam har ofta goda kunskaper inom området och skulle kunna nyttjas mycket mer i arbetet med att både identifiera och utveckla undervisningen för dessa elever inom ramen för befintlig verksamhet.
- Även resultatet av skolornas arbete med elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling behöver efterfrågas av huvudmannen vid resultatuppföljningar.
- Bättre anpassad undervisning kan förebygga psykisk ohälsa och hemmasittande hos särskilt begåvade elever.
- Många föräldrar till särskilt begåvade elever vittnar om att skolorna inte driver denna fråga utan att det är upp till föräldrarna att kämpa för sina barns skolgång. Särskilt begåvade elever finns i alla skolor, statistiskt sett minst en i varje klass. Dessa behöver identifieras och handledas av skolan så att elevens skolgång inte avgörs av föräldrarnas förutsättningar och engagemang.
- Det behövs en långsiktig plan för de särskilt begåvade eleverna, både generellt inom skolan och på individnivå, så att de får undervisning utifrån sina kunskapsnivåer och kognitiva förmågor genom hela skolgången. Enskilda lärare och rektors kompetens och engagemang ska inte vara avgörande för elevernas möjlighet till kunskapsutveckling och stimulans.

Handlingsplaner för särskilt begåvade elever och barn finns redan på plats i flera av Sveriges kommuner. Några finns länkade nedan.

Länkar för vidare läsning

“Särskilt begåvade barn får ofta problem i skolan”, P1-morgon 31/1 2023:

https://sverigesradio.se/artikel/sarskilt-begavade-barn-far-ofta-problem-i-skolan?fbclid=iwar1jhqub5urob_qn7xozevghztd84fbcgjs18zcfiw7ntk1e5qwz8lcses

“Ny rapport: Stimulerande undervisning för elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling”, artikel på Skolinspektionens hemsida publicerad 22/11 2022:

<https://skolinspektionen.se/aktuellt/nyheter/ny-rapport-stimulerande-undervisning-for-elever-som-ligger-langt-fram-i-sin-kunskapsutveckling/?fbclid=IwAR12MWdkaTTRFUMGUhWS8I4U2qpHnjpZ5CN3BrmPPq1WSbQCIwBRKYEfM2U>

Skolinspektionens publikation “Stimulerande undervisning för elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling”, 2022:

<https://skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2022/stimulerande-undervisning/stimulerande-undervisning-slutrapport.pdf>

Skolinspektionens publikation “Tematisk analys Utmaningar i undervisningen Många elever behöver mer stimulans och utmaningar”, 2016:

<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2016/utmaningar-i-undervisningen/analys-utmaningar-i-undervisningen.pdf>

Skolverkets stödmaterial för särskilt begåvade elever, 2015:

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sarskilt-begavade-elever>

SKR:s handlingsplan för särskilt begåvade barn och elever, 2014 (uppd. 2016):

<https://www.lulea.se/download/18.264cc79b16756691303113bf/1544451592819/Handlingsplan%20s%C3%A4rskilt%20beg%C3%A5vade%20barn%20och%20elever%202016.pdf>

Uppsala kommuns handlingsplan för särskilt begåvade barn och elever, 2016 (uppd. 2022):

https://barnochelevhalsan.uppsala.se/globalassets/___grundskola/centrala-elevhalsan/dokument/handlingsplan-sarskilt-begavade-2022.pdf

Barn- och elevhälsan i Uppsala kommuns informationssida om särskild begåvning:

<https://barnochelevhalsan.uppsala.se/om-barn-och-elevhalsan/sarskilt-begavade/>

Linköpings kommuns informationssida om särskild begåvning med filmad föreläsning av Elisabeth Mellroth, doktor i pedagogiskt arbete vid Karlstads Universitet:

<https://www.linkoping.se/utforarwebben/forskola-och-skola/konsultativt-stod/sarskild-begavning/>

Särbegåvning – Portal om särbegåvade barn

<http://www.xn--srbegvning-q5aq.se/>

Bilaga: Sammanfattande iakttagelser vid Skolinspektionens kvalitetsgranskning gällande stimulerande undervisning för elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling

<https://skolinspektionen.se/beslut-rapporter-statistik/publikationer/kvalitetsgranskning/2022/stimulerande-undervisning/>

(Hämtat 2023-02-04)

Granskningens viktigaste iakttagelser

Nästan alla granskade skolor behöver utveckla sitt arbete inom ett eller flera områden för att bättre kunna möta de elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling. I de flesta fall handlar det om rektors arbete och skolans övergripande organisation men det finns även behov av att utveckla undervisningen. Det innebär också att lärarnas förutsättningar att bedriva en sådan undervisning behöver förbättras.

Lärarna lämnas ensamma i arbetet med elever som ligger långt fram.

I granskningen framkommer att skolans organisation kan utveckla arbetet med att stödja lärarna i tillräcklig mån i att tillhandahålla en undervisning som både stimulerar och utmanar de elever som har lätt för att lära till att nå ännu längre i sitt kunnande. Fokus läggs istället oftast på de elever som har svårt att nå målen.

Det finns svårigheter i att identifiera elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling

Även om elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling statistiskt sett finns i alla klassrum råder det en osäkerhet på flera skolor kring hur skolan ska kunna identifiera dessa elever, och om dessa elever överhuvudtaget ens finns på skolan. Det kan vara extra svårt att identifiera behov av utmaningar hos nyanlända elever och elever som inte är så språkstarka i klassrummet.

Det sker få diskussioner om hur undervisningen ska utformas för att även möta de elever som har lätt för att lära

På de flesta besökta skolorna uppger intervjuade lärare att gemensamma diskussioner om hur undervisningen för dessa elever ska bedrivas sällan, eller inte alls, förekommer på deras skolor. Och även om elevhälsoteamet ofta är både kunniga och vill arbeta med dessa elever är deras arbetsuppgifter på nästan alla besökta skolor helt inriktade mot de elever som har svårt att nå målen.

Elever som ligger långt fram i sin kunskapsutveckling synliggörs inte i resultatuppföljningar

Trots att många skolor har ett relativt omfattande systematiskt kvalitetsarbete är det bara ett fåtal skolor som följer upp och analyserar resultaten för de elever som presterar högt i sitt skolarbete. Flera rektorer lyfter även att inte heller huvudmannen efterfrågar resultatuppföljning för de här eleverna.

Förutsättningar för att ge lärarstöd till elever som ligger långt fram saknas ofta.

Elever som har lätt för att lära hamnar ofta i skymundan

Trots att lärare ofta erbjuder extra arbetsuppgifter till elever som snabbt blir klara med de grundläggande uppgifterna är det vanligt att dessa elever hamnar i skymundan för de elever som har svårt att nå målen. Det är inte heller alltid som de extra arbetsuppgifterna upplevs som tillräckligt utmanande hos de här eleverna och det finns risk att de lämnas ensamma med de kompletterande uppgifterna utan stöd från lärarna.

Lärarna tar inte vara på befintlig kunskap om elevernas behov

I granskningen framkommer att lärare inte alltid beaktar elevernas tidigare prestationer i sin planering. Långt ifrån alla lärare använder sig av de dokumenterade överlämningarna från tidigare årskurs i nämnvärd utsträckning vid planeringen av undervisningen. Det innebär bland annat att dyrbar tid kan gå förlorad och att det finns risk att elever som inte får stimulans på rätt nivå hinner förlora intresset och tappa motivationen för skolarbetet.

Om granskningen

Skolinspektionen har granskat 29 grundskolor, både kommunala och fristående. Fokus har legat dels på lärarnas arbete i klassrummet, dels på skolornas övergripande arbete.

Granskningen genomfördes under år 2022 genom dokumentstudier och lektionsobservationer samt genom intervjuer med elever, lärare, skolpersonal och rektor.